

PROBACIJA. *QUID ID EST?*

Tomas Mackevičius

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto

Mediacijos katedra

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Telefonas (+370 5) 271 4608

Elektroninis paštas tomas.mackevicius@gmail.com

Pateikta 2011 m. vasario 11 d., parengta spausdinti 2011 m. birželio 15 d.

***Anotacija.** Šiame straipsnyje siekiant atskleisti ir įvertinti probacijos terminą, turinį ir pateikti probacijos sąvoką, kuri atitiktų nacionalinį kontekstą, nagrinėjami atskirų laikotarpių politinės bei ekonominės padėties ir filosofinės bei teisinės minties pokyčiai kai kuriose pažangiose užsienio valstybėse, kurie lėmė šių šalių bausmių sistemos humanizavimą ir probacijos atsiradimą bei raidą. Straipsnyje probacijos terminas nagrinėjamas kaip savarankiška kriminalinė bausmė, kaip atskirų baudžiamosios ar penitencinės (bausmių vykdymo) teisės institutų įgyvendinimas, kaip alternatyvų laisvės atėmimui realizacija, kaip atitinkamų bausmių vykdymo institucijų veikla, ar net kaip įvairių socialinių-pedagoginių priemonių taikymas baudžiamojoje justicijoje. Atkreipiamas dėmesys, kad šiuolaikinis mokslas ir pažangi užsienio valstybių praktika suponavo gana didelę probacijos termino įvairovę. Straipsnyje pateikiama probacijos sąvoka, kuri atitiktų nacionalinį kontekstą, tarptautinius teisės aktus bei nepalikytų už kuriamos probacijos sistemos ribų kitų pažangių alternatyvų laisvės atėmimui.*

***Reikšminiai žodžiai:** probacija, bausmė, alternatyvos laisvės atėmimui, tarptautiniai dokumentai, resocializacija.*

Įvadas

Probacijos modelio, atitinkančio tarptautinių teisės aktų reikalavimus, sukūrimas įvardijamas kaip viena svarbiausių teisėkūros priemonių Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187 patvirtintoje Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje¹. *Probacijos sistemos sukūrimas taip pat numatytas Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje*², kurioje pripažįstama būtinybė sukurti organizacine prasme veiksmingą probacijos tarnybų tinklą, diegti atkuriamojo teisingumo sistemą, užtikrinti nusikaltusių asmenų pataisymo ir resocializacijos prioritetą. Vykdant Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006–2008 metų programos įgyvendinimo priemonių 720 punktą³, kuriame numatyta sukurti ir įgyvendinti lygtinio bausmės vykdymo atidėjimo ir lygtinio paleidimo iš laisvės atėmimo įstaigos (probacijos) modelį, kuris atitiktų tarptautinių teisės aktų nustatytus reikalavimus ir skatintų asmenis pakartotinai nebenusikalsti, buvo parengta ir priimta Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcija (toliau – Koncepcija)⁴. Minėtoje Koncepcijoje probacija apibrėžiama kaip „baudžiamosios atsakomybės realizavimo (bausmės vykdymo atidėjimo, lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų) forma, taikoma nusikaltimą padariusiam asmeniui kaip lygtinio pobūdžio alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei ir vykdoma taikant nuteistojo priežiūrą ir teikiant jam socialinę paramą“. Probacijos samprata įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo projekte Nr. XIP-1892, kur nustatyta, kad „Probacija – sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei (bausmės vykdymo atidėjimas, lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą ir lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų), kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra.“⁵ Pažymėtina, kad jau pačioje sąvokoje probacijai apibūdinti vartojami požymiai „sąlyginė alternatyva paskirtai laisvės atėmimo bausmei“ ir „kurios metu vykdoma probuojamojo priežiūra“ jau dabar galėtų būti taikomi beveik kiekvienai Baudžiamajame kodekse numatytai prievartos priemonei apibūdinti. Akivaizdu, kad visos bausmės, kurios nesusijusios su laisvės atėmimu, taip pat baudžiamąjo ar auklėjamojo poveikio priemonės yra alternatyvios laisvės atėmimo bausmei. Todėl teigtina, kad rengiant anksčiau išvardytus Lietuvos teisės aktus iš dalies buvo paviršutiniškai pažvelgta į probacijos esmę, neįvertinti tarptautiniai dokumentai, susiję su alternatyvomis laisvės atėmimui, taip pat užsienio valstybėse vyraujanti probacijos

- 1 Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5029.
- 2 Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.
- 3 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 17 d. nutarimas Nr. 1020 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006–2008 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 112-4273.
- 4 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 27-989.
- 5 Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo projektas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-06]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=368945&p_query=&p_tr2=>>.

termino esmė. Todėl atsižvelgiant į Europos regiono socialinę, ekonominę, teisinę ir kultūrinę tradiciją, būtina aiškiai, pagrįstai ir galutinai atsakyti į klausimą, kas gi pažangios valstybės požūriu yra probacija. Todėl pagrindinis straipsnio tikslas – atskleisti ir įvertinti probacijos terminą, turinį ir pateikti probacijos sąvoką, kuri atitiktų nacionalinį kontekstą. Straipsnyje taikyti istorinis, loginis, kalbinis, sisteminis ir lyginamasis mokslinio tyrimo metodai.

1. Probacijos termino raida

Probacijos termino atsiradimo socialinis pagrindas, galima sakyti, yra politinės-ekonominės padėties ir filosofinės-teisinės minties pokyčiai paprotinės teisės šalyse, kurie lėmė šių šalių bausmių sistemos humanizavimą. Pažymėtina, kad konkrečios valstybės baudžiamąją ir bausmių vykdymo politiką veikė ne kokia nors atskira idėja, bet minėtų idėjų visuma, tik skirtingais laikotarpiais buvo vadovaujamosi skirtingomis idėjomis.

XVII amžiuje prieš bausmių griežtumą pasisakė garsūs prancūzų filosofai Šarlis de Monteskjė (1689–1755) ir Fransua Mari Arue (1694–1778), taip pat italų teisininkas Č. Bekarija (1738–1794), išleidęs leidinį „Apie nusikaltimus ir bausmes“, kuriame vienas esminių postulatų buvo tai, kad kovoti su nusikalstamumu galima ne vien griežtomis bausmėmis. Anglų filosofas J. Bentamas (1748–1832) baudžiamojo įstatymo tikslu laikė nusikaltimų prevenciją ir teigė, kad nusikaltėliui negalima padaryti didesnio blogio, nei to reikalauja prevencijos tikslai. Vokiečių filosofai idealistai E. Kantas (1724–1804) ir G. Hegelis (1770–1831) padarė tą pačią išvadą kaip ir filosofai švietėjai – bausmė turi atitikti nusikaltimą. Kai kurie mokslininkai, pavyzdžiui, A. Gercenzonas, teigė, kad nebuvo nė vieno pažangaus tos epochos mąstytojo, kuris nekritikuotų galiojančios nubaudo sistemos⁶, o M. Gernetas teigė, kad kalėjimuose buvo galima greičiau numirti ir galutinai sužlugti moraliai, nei pasitaisyti⁷. Pažymėtina, kad XVIII–XX amžiuje intensyviai vystėsi mokslo sritys, kurių pagrindiniu tyrimo objektu tapo atskiro žmogaus asmenybė. Buvo pradėta akcentuoti, kad nusikalstamą veiką padariusio asmens elgesiui įtakos turi ir jo aplinką sudarančios socialinės ir kitos aplinkybės, pavyzdžiui, asmens auklėjimo būdas vaikystėje, įvairūs jo vystymosi veiksniai, kurie suformavo atitinkamus „nusikaltėlio asmenybės defektus“, socialinė aplinka, nedarbas, skurdas ir pan. Todėl ėmė vyruoti teorija, kad nusikaltimą padariusį asmenį galima ir būtina paveikti, kad jis daugiau nenusikalstų⁸.

Šios pažangios mintys sudarė prielaidas bausmių sistemos reformai, todėl 1778 m. Anglijoje Dž. Hovardo (1726–1790) iniciatyva buvo pertvarkyta kalėjimų sistema, atskiriant nuteistus vyrus ir moteris, įkalinant atsižvelgiant į nusikalstamos veikos pobūdį

6 Gercenzon, A. A. *Ugolovno pravovaja teorija Zhana Polja Marata* [Criminal Law Theory of Jean Paul Marat]. Moskva, 1956, p. 6.

7 Gernet, M. N. *Prestuplenie i borba s nim v svjazi s evoljuciej obshhestva* [Crime and the fight against it in connection with the evolution of society]. Moskva, 1974, p. 333.

8 *Ushebnik ugovnogo prava: obshhaja chast* [The criminal law textbook: the general part]. Moskva, 1986, p. 264.

ir pan⁹. Šios sistemos pagrindu XIX amžiaus pirmojoje pusėje atsirado dvi kalnimo sistemos – airiškoji ir angliškoji¹⁰. Pasaulyje kaip pažangesnė labiau paplito ir nedaug pasikeitusi iki šių dienų išliko airiškoji kalnimo sistema, kurios pagrindiniai principai yra šie: 1) kalnimo režimas priklauso nuo nuteistojo elgesio baismės atlikimo metu; 2) jei kalnys elgiasi gerai, baismė jam gali būti sutrumpinta, arba jis nuo jos (lygtinai ar visai) atleidžiamas; 3) valstybė nuteistuoju rūpinasi ir jam atlikus baismę bei padeda integruotis į visuomenę¹¹. Šios sistemos esmė buvo ta, kad kalnimo režimas tiesiogiai priklausė nuo kalnimojo elgesio, o nuteistasis galėjo būti atleisti nuo likusios baismės dalies su sąlyga, kad jis gerai elgsis. Tai buvo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto užuomazgos, o nuteistojo priežiūra buvo vadinama probacija. Teisiniais probacijos termino atsiradimo pagrindais galima laikyti dvasininkijos privilegiją (angl. *the benefit of clergy*), juridinį atidėjimą (angl. *the juridical reprieve*), įpareigojimą (angl. *the recognizance*), laikiną paleidimą už užstatą (angl. *the provisional release on bail*), laikiną bylos nagrinėjimo atidėjimą (angl. *the provisional filing of cases*) bei kitas teisinės priemones, kurių tikslas buvo baismės atidėjimas nuteisimo ar baismės vykdymo metu ir kurių esmė buvo ta, kad teisės pažeidėjas laikytųsi duoto žodžio¹². Paminėtina, kad panaši praktika vyravo ir Jungtinėse Amerikos valstijose (toliau – JAV)¹³. 1879 m. Anglijoje priėmus Juridinio akto santrauką (*Summary Jurisdiction Act*) atsirado savanorystės užuomazgos, t. y. savanoriai padėdavo teisės pažeidėjams laikytis duotų įsipareigojimų. Taip Anglijoje susiformavo nuteistųjų priežiūros strategija¹⁴. Tvirtinti, kad probacijos terminas atsirado Anglijoje, negalima, kadangi maždaug tuo pat metu probacijos termino samprata formavosi ir JAV, kur probacijos termino susiformavimas siejamas su filantropo J. Augusto vardu, kuris dažnai lankėsi teismų posėdžiuose ir pastebėjo, kad daugelį asmenų, nuteisiamų trumpalaikiu laisvės atėmimu, galima būtų resocializuoti ir be įkalnimo. JAV Masačusetso valstijoje gyvenęs J. Augustas 1841 m. paprašė teismo baismės laikotarpiui už simbolinį vieno cento užstatą patikėti jo globai vieną nuteistąjį¹⁵. Eksperimentas pavyko, ir per 18 metų J. Augustas globojo 2 000 asmenų, iš jų tik keletas neišlaikė bandomojo laikotarpio. J. Augustui mirus, jo darbą tęsė R. Kukas su padėjėjais, kurie lankydavo globojamus asmenis, sudarinėjo ir pateikdavo teismams apie tai ataskaitas. Ši savanoriška veikla rėmėsi ne moksliniais metodais, o humaniškais siekiais išgelbėti nesunkius ar apysunkius nusikaltimus padariusius asmenis nuo neigiamų įkalnimo pasekmių. Tokia veikla JAV, kaip ir Anglijoje, vėliau taip pat buvo pavadinta probacija. Paminėtina ir tai, kad 1841 m. Anglijoje, Birmingeme, teisėjas

-
- 9 Gillin, J. L. *Criminology and Penology*. New York and London: The Mentury Co., 1926, p. 408.
 - 10 Poznyshev, S. V. *Osnovnye nachala nauki ugovovno go pravo. Obshhaja chast* [The basic principles of science of criminal law. General part]. Moskva, 1912, p. 571–576.
 - 11 Blagg, H.; Smith, D. *Prisons and Sentencing Trends. Crime, Penal Policy and Social Work*. London, 1989, p. 35–37.
 - 12 Chute, Ch. L. *Crime, Courts, and Probation*. New York: The MacMillan Company, 1956, p. 12–15.
 - 13 Grinell, Cf. W. Probation as on Orthodox Common-Law Practice Prior to the Statutory System in Massachusetts. *Mass. Law Quarterly*. 1917, 2: 102.
 - 14 *Handbook of Probation*. Le Mesurier, L. (ed.). London: National Assotion of Probation Officers, 1935, p. 23.
 - 15 Timasheff, N. S. *One Hundred Years of Probation*. New York, Fordham University Press, Social Science Series. No. 1, 1941, p. 7.

M. D. Hilas, jis laikomas probacijos pradininku Anglijoje, įsteigė priežiūros tarnautojų etatus, kad tarnautojai kontroliuotų nuteistuosius nepilnamečius, kuriems teismai paskirdavo įkalinimą ir atidėdavo paskirtos bausmės vykdymą su sąlyga, kad nepilnamečius griežtai auklės ir globos tėvai, artimieji giminaičiai ar globėjai. Ši praktika Anglijoje taip pat pasiteisino, kadangi per 17 metų iš 483 asmenų bandomojo laikotarpio neišlaikė 78 (16 %) asmenys¹⁶. Pažymėtina tai, kad probacija buvo taikoma praktikoje, nors teisiškai ji ilgą laiką nebuvo įtvirtinta. Tai galima paaiškinti tuo, kad bendroji teisė buvo labai silpnai kodifikuota ir rėmėsi teismų sprendimais. Tačiau ilgainiui probacija buvo įteisinta JAV Masačusetso valstijoje – 1878 m., Anglijoje – 1879 m., Airijoje – 1884 m., o visoje Anglijos Karalystėje – 1907 m.¹⁷. Būtent nuo šio laikotarpio probacija sulaukė ypač daug dėmesio, kadangi jos taikymo metu buvo vertinami galutiniai rezultatai, todėl probacijos efektyvumą galima buvo įvertinti objektyviai ir visapusiškai.

Europoje probacija susidomėta tik XIX a. pabaigoje. Daug šioje srityje nuveikė teoretikas bei kriminologas Č. Lombrozo (1835–1909 m.), skleidęs idėjas, kad skiriant bausmes turi būti atsižvelgiama ne tik į įstatymo reikalavimus, bet ir į nusikaltėlio asmenybę, jo gyvenimo sąlygas ir kitas aplinkybes, lėmusias nusikalstamą elgesį. Č. Lombrozo pasekėjas E. Feri (1856–1928 m.) pirmasis pasiūlė kriminalines bausmes pakeisti socialinio poveikio ir apsaugos priemonėmis¹⁸. Šių idėjų paskatintas Belgijos prof. A. Princas sukūrė socialinės apsaugos koncepciją, kurioje pasiūlė teismams skiriant bausmę atsižvelgti ne tik į įstatymų reikalavimus, bet ir į nusikalstamą veiką padariusio asmens asmenybę. 1885 m. Romoje vykusiame trečiajame Tarptautiniame kalėjimų kongrese, 1890 m. Sankt Peterburge vykusiame ketvirtajame Tarptautiniame kalėjimų kongrese, taip pat 1895 m. Paryžiuje vykusiame penktajame Tarptautiniame kalėjimų kongrese aktyviai buvo diskutuojama apie probacijos įdiegimo galimybes¹⁹. Pažymėtina, kad kontinentinėje Europoje probacija buvo sutapatinta su sąlyginiu nuteisimu ir pastarasis terminas Europoje prigijo. Pirmoji Europos valstybė, įteisinusi sąlyginį nuteisimą, buvo Belgija (1888 m.). Jos pavyzdžiu pasekė Prancūzija (1891 m.), vėliau – Italija, Vokietija, Danija²⁰. Pavyzdžiui, dar 1894 m. prof. A. Piontkovskis atliko pirmąjį pasaulyje užbaigtą probacijos tyrimą ir išleido šia tema monografiją, pasiūlydamas įvesti sąlyginio nuteisimo institutą nepilnamečiams, paskiriant jiems priežiūrą²¹.

Taigi, probacijos termino ir probacijos turinio sampratų įvairovė ryškiausiai atspindi bendrosios teisės ir kontinentinės teisės tradicijų valstybėse. Probacijos sistemos bendrosios teisės ir kontinentinės teisės tradicijų valstybėse klasifikacija pateikta ir grupės autorių leidinyje „Probacija Europoje“, kuriame buvo išnagrinėta 14 valstybių probacijos praktika²². Tačiau toks klasifikavimas yra labai paviršutiniškas, kadangi jis galbūt ir atitiko XVIII a. antrosios pusės bei XX a. pirmosios pusės probacijos termino

16 Chute, Ch. L., *supra* note 12, p. 44.

17 Timasheff, N. S., *supra* note 15, p. 16.

18 Ferri, Eh. *Ugolovnaja sociologija* [The criminal sociology]. Tom 1. SPB, 1910, p. 306.

19 Timasheff, N. S., *supra* note 15, p. 2.

20 *Ibid.*, p. 3.

21 Piontkovskij, A. A. *Uslovnoe osuzhdenie ili sistema ispytanij* [The conditional condemnation or system of tests]. Kazan, 1894.

22 Cartledge, C. G.; Tak, P. J. P.; Tomic-Malic, M. *Probation in Europe*. Netherlands, 1981, p. 16.

sampratas. Tačiau nuo XX a. antrosios pusės, ypač pastaraisiais dešimtmečiais, kai kurios valstybės aktyviai keitėsi teisinio reguliavimo ir gerosios praktikos probacijos klausimais patirtimi, todėl bendrosios teisės tradicijos valstybėse probacija tapo netgi labiau formalizuota, o kontinentinės teisės tradicijos valstybėse pradėta akcentuoti nuteistojo priežiūros, socialinės pagalbos teikimo poreikis²³.

2. Probacija kaip savarankiška kriminalinė bausmė

Atskirų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose probacija įtvirtinta kaip savarankiška kriminalinė bausmė. Pavyzdžiui, JAV baudžiamųjų įstatymų sąvado XVIII skyriaus § 3561 nustato, kad probacija gali būti paskirta tik tiems asmenims, kurie padarė nusikalstamas veikas, kurios nepriskiriamos A ir B klasės felonijoms (angl. *felony*) (labai sunkiems nusikaltimams), t. y. veikas, už kurias paskiriama laisvės atėmimo bausmė nuo 25 ir daugiau metų²⁴. Kanadoje probacija yra viena dažniausiai taikomų bausmių. Ji gali būti skiriama ne tik nusikaltusiems pirmą kartą ir padariusiems nesunkius nusikaltimus, Kanadoje probaciją teismas skiria netgi smurtiniams nusikaltėliams²⁵. Anglijoje probacija įtvirtinta kaip savarankiška kriminalinė bausmė, kurios vykdymą reglamentuoja 1948 ir 1967 m. priimti Baudžiamosios justicijos įstatymai ir 1967 m. Probacijos taisyklės. Anglijoje probacija gali būti taikoma kaip alternatyva bet kokiai paskirtai bausmei, jeigu teismas, atsižvelgdamas į nusikalstamos veikos pobūdį, nuteistojo asmenybę ar kitas aplinkybes, priims sprendimą dėl probacijos skyrimo nuteistajam²⁶. Švedijoje probacija gali būti paskirta už nusikalstamą veiką, už kurios padarymą bauda laikoma nepakankama bausme, be to, atsižvelgiama ir į tai, ar yra pagrindo manyti, kad probacija padėtų nuteistajam susilaikyti nuo naujų nusikaltimų darymo²⁷.

Skirtingai sprendžiamas probacijos taikymo terminas. JAV federaliniai įstatymai numato, kad probacijos taikymo terminas už felonijos ar mesdiminoro (angl. *misdemeanor*) (nesunkus nusikaltimas) padarymą negali viršyti penkerių metų. Niujorko valstijos Baudžiamasis kodeksas už felonijos padarymą probacijos trukmę numato iki penkerių metų, o už mesdiminoro – iki trejų metų. Kentukio valstijos Baudžiamasis kodeksas už mesdiminoro padarymą numato iki dvejų metų probacijos trukmę, o už felonijos padarymą – iki 5 metų. Kanadoje probacijos maksimali trukmė yra iki 3 metų, o pavyzdžiui, už lytinius nusikaltimus paprastai skiriamas pats ilgiausias probacijos terminas, galintis trukti iki trejų metų, tuo tarpu smurtiniams nusikaltėliams probacija skiriama iki dvejų metų. Anglijoje probacija gali būti paskirta nuteistajam nuo vienerių iki trejų metų. Švedijoje probacija skiriama iki trejų metų.

23 Hamai, K.; Ville, R.; Harris, R.; Hough, M.; Zvekic, U. *Probation round the world. A comparative study*. London & New York, 1995, p. 26.

24 *Ugolovnoe nakazanie i naznachenie nakazaniya (Analiticheskaja zapiska Amerikanskoj asociacij juristov)*. [The criminal punishment and punishment appointment (Analytical report of the American Bar Association)]. Moskva, 1997.

25 Goff, C. *Criminal Justice in Canada*. University of Winnipeg, 2001, p. 311.

26 Golovanova, N. A. *Ugolovnoe pravo Anglii* [Criminal Law of England]. Moskva, 2003.

27 *The Swedish Prison and Probation Administration. Corrections in Sweden*. Stockholm, 2001.

Kanadoje probacija gali būti skiriama tiek suaugusiems (asmenys nuo 18 metų), tiek nepilnamečiams (nuo 12 metų), tačiau daugumoje Kanados provincijų nepilnamečių probacija administruojama atskirai. Švedijoje paprastai laisvės atėmimo bausme yra baudžiami vyresni nei 18 metų amžiaus asmenys, netgi 21 metų neturintiems asmenims teismas gali taikyti švelnesnes, nei numatyta baudžiamajame įstatyme, bausmes, todėl šios amžiaus grupės asmenims probacija skiriama itin dažnai. Vyresniems nei 21 metų asmenims Švedijoje probaciją teismas skiria tada, kai bauda būtų nepakankama bausmė už padarytą nusikaltimą, taip pat atsižvelgiama ir į tai, ar yra pagrindo manyti, kad probacija padėtų nuteistajam susilaikyti nuo naujų nusikalstamų veikų darymo. Anglijoje ir Velse probacija gali būti skiriama asmenims, kuriems sukako 17 metų, Škotijoje asmenims, kuriems sukako 16 metų, o Š. Airijoje – 10 metų²⁸. JAV federaliniai ir atskirų valstijų baudžiamieji įstatymai probacijos skyrimą numato tiek pilnamečiams, tiek ir nepilnamečiams nusikaltėliams.

JAV privaloma probacijos sąlyga yra naujos nusikalstamos veikos, numatytos federaliniame ar valstijos įstatyme, nepadarymas probacijos atlikimo laikotarpiu. Kanadoje probacija panaikinama nuteistajam padarius naują nusikalstamą veiką. Tokia pati praktika yra ir Švedijoje. Anglijoje naujos nusikalstamos veikos padarymo atveju teismas nuteistajam probaciją panaikina ir išleidžia įsakymą vykdyti tą bausmę, kuri buvo pakeista probacija.

Anglijoje probacijos taikymo metu teismas nuteistajam nustato įpareigojimus – skirti baudą iki 50 svarų sterlingų, įpareigoti neatlygintinai dirbti visuomenės labui nuo 40 iki 240 valandų, įpareigoti lankyti dienos centrą, dalyvauti socialinės reabilitacijos programose ir pan. Švedijos baudžiamajame kodekse taip pat yra nustatytos sąlygos probacijai skirti: 1) nuteistajam probacija reikės atlikti 40–240 valandų viešųjų darbų; 2) teisiamajam gali būti taikytos priemonės pagal teismo iš anksto patvirtintą planą, sudarytą probacijos tarnybos pareigūnų²⁹. Kanadoje teismas, skirdamas asmeniui probaciją, nustato tam tikrus įpareigojimus. Kai kurie iš jų yra privalomi, pavyzdžiui: 1) nustatytu laiku lankytis pas probacijos darbuotoją, 2) gerai elgtis, 3) neišvykti iš nustatyto regiono, 4) informuoti pareigūnus apie gyvenamosios vietos arba darbo pakeitimus, 5) nebendrauti su tam tikrais asmenimis, taip pat teismas gali skirti ir papildomus įpareigojimus, tokius kaip būti namuose nurodytu laiku, nebendrauti su konkrečiais asmenimis, nevartoti alkoholio ar (ir) narkotikų, atlikti iki 240 valandų viešųjų darbų, gydytis nuo alkoholizmo, narkomanijos, dalyvauti socialinės reabilitacijos programose ir pan. JAV papildomai teismas gali įpareigoti nuteistąjį: 1) teikti materialinę pagalbą šeimai ar išlaikytiniams, 2) atlyginti nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos patirtą žalą, 3) dorai dirbti ar įgyti specialybę, 4) nesilankyti tam tikrose vietose ar nebendrauti su tam tikrais asmenimis, 4) gyventi ar negyventi teismo nurodytoje vietoje ar rajone, 5) gydytis nuo alkoholizmo ar narkomanijos (išeiti medicininį, psichiatrinį ar psichologinį gydymosi kursą), 6) dalyvauti socialinės reabilitacijos programose, 7) atsiskaiyti probacijos pareigūniui apie įpareigojimų vykdymą ir pan. Pažymėtina, kad visų nagri-

28 Pakutin, V. D. *Institut uslovnogo osuzhdenija v zarubezhnykh stranakh* [Institute of the conditional condemnation in foreign countries]. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1999.

29 *Swedish Penal Code*. Stocholm: National Council For Crime prevention, 1990.

nėjamų užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai nustato nebaigtinį šių įpareigojimų ir (ar) pareigų sąrašą, t. y. teismas gali paskirti ir kitus įpareigojimus ir (ar) pareigas, kurie nėra nustatyti įstatymu, jeigu, teismo nuomone, tai padės nuteistojo resocializacijai³⁰. Taip pat visose nagrinėjamosiose užsienio valstybėse teismai probacijos laikotarpiu bet kuriuo momentu, siekiant tų pačių tikslų, gali nuteistajam paskirtus įpareigojimus pakeisti, papildyti ar panaikinti.

Paminėtina, kad nuo 1982 m. JAV plačiai paplito intensyvi probacija, kuri reikalauja aukšto teisės pažeidėjo įtraukimo į resocializacijos procesą lygio³¹. Intensyvios probacijos tikslas apima ir nuolatinę nuteistojo elgesio kontrolę, kurią vykdo probacijos tarnybos pareigūnai, kurie taip pat dirba socialinį darbą su nuteistuoju. Kartu su apribojimais teisės pažeidėjui gali būti skirtos atitinkamos pareigos, kurias jis turi nenukrypstamai vykdyti. Paprastai intensyvios probacijos metu akcentuojami: 1) atsitiktiniai nuteistojo patikrinimai dėl apsvaigimo būklės nustatymo; 2) griežta probacijos tarnybų pareigūnų nuteistųjų elgesio kontrolė; 3) pareiga nuteistajam tam tikru laiku būti nurodytoje vietoje; 4) kitų judėjimo ar tam tikrų lankymo vietų nuteistajam apribojimas; 5) nuteistojo darbas siekiant atlyginti nusikalstama veika padarytą žalą; 6) pareiga lankytis dienos centruose ir kt. Intensyvios probacijos metu paprastai taikomas elektroninis monitoringas – tam tikra stebėjimo forma, kuria realizuojami šiuolaikinio mokslo pasiekimai. Monitoringas numato aktyvią ir pasyvią teisės pažeidėjo kontrolę. Pasyvi kontrolė vykdoma radijo davikliais, kurie pritvirtinti įvairiose žmogaus kūno vietose (prie riešo arba kulkšnies), pranešančiais apie nuteistojo judėjimą. Aktyvi kontrolė vykdoma naudojant telefoninę robottechniką ir atsitiktiniais kompiuterizuotais užklausimais pagal teisės pažeidėjo gyvenamąją vietą. Šiuo metu šis būdas taikomas 50 Amerikos valstijų, nors dar 1987 m. elektroninis monitoringas buvo taikomas tik 21 valstijoje. Pažymėtina, kad viena pagrindinių probacijos instituto išplitimo JAV priežasčių yra jos efektyvumas. Šie duomenys parodo kasdienes bausmių ir kitų baudžiamosios atsakomybės formų realizavimo išlaidas (vidutiniškai valstijoms, dalyvaujančioms alternatyvių bausmių programose): 1) laisvės atėmimas – 44\$; 2) elektroninis monitoringas – 14\$; 3) kasdieninis dienos centrų lankymas – 6\$; 4) buvimas probacijos centro „bendrabutyje“ – 28\$; 5) intensyvi probacija – 7\$. Šios ekonominės išlaidos ir lemia JAV alternatyvų laisvės atėmimui, visų pirma probacijos, išplitimą³².

3. Probacija kaip baudžiamosios ar penitencinės (bausmių vykdymo) teisės institutų įgyvendinimas

Mokslinėje literatūroje, atskiruose taikomuosiuose tyrimuose, analizėse ir pan. bausmės vykdymo atidėjimas paprastai yra tapatinamas su probacija, bet iš esmės tai

30 Vyrauja nuostata, kad teismo nustatytos probacijos sąlygos privalo užtikrinti nuteistojo įstatymų laikymąsi arba padėti nuteistajam tai daryti.

31 Batalin, D. E. *Nekotoryje aspekty ispolnenija nakazaniy ne svjazannykh s izoljaciej osuzhdennykh ot obshchestva v Soedinennykh Shtatakh Ameriki* [Some aspects of the execution of punishments not related with isolation from society, convicted in the United States of America]. Moskva, 2003.

32 *Ibid.*

nėra tapačios sąvokos. Pažymėtina, kad probacijos ir bausmės vykdymo atidėjimo (ar skyrimo) netapatumą akivaizdžiai įrodo tai, kad užsienio valstybėse, kuriose probacija įtvirtinta kaip savarankiška kriminalinė bausmė, taip pat paprastai yra įtvirtintas bausmės vykdymo atidėjimo institutas (pavyzdžiui, Anglijoje³³, Airijoje³⁴). Taip pat paminėtina ir 1965 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimta rezoliucija Nr. (65) 1 „Dėl bausmės vykdymo atidėjimo, probacijos ir kitų alternatyvų laisvės atėmimo bausmei“, kurioje probacija ir bausmės vykdymo atidėjimas taip pat yra atriboti³⁵.

Taigi kai kuriose užsienio valstybėse būtent bausmės vykdymo atidėjimo instituto įgyvendinimas, o ne pats institutas laikomas probacija. Tokiu atveju pirmiausia paskiriama bausmė (paprastai laisvės atėmimas ar bauda³⁶), kurios vykdymas baudžiamuosiuose teisės aktuose nustatytais pagrindais yra atidedamas. Atidėjus bausmės vykdymą, nuteistas asmuo paliekamas visuomenėje ir jam yra nustatomi tam tikri įpareigojimai ir (ar) pareigos, taip pat paskiriama priežiūra, kuri įvardijama kaip probacija. Jeigu nuteistasis pažeidžia nustatytas sąlygas, probacija panaikinama ir vykdoma teismo paskirta bausmė. Pavyzdžiui, Prancūzijoje fiziniam asmeniui, kuris padarė nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą, už kuriuos numatyta bausmė neviršija penkerių metų laisvės atėmimo, teismui už nusikalstamos veikos padarymą paskyrus laisvės atėmimą ar baudą, teismas gali nuspręsti atidėti šių bausmių vykdymą ir paskirti bausmės vykdymo atidėjimą taikant bandomąjį režimą³⁷, kuris įvardijamas kaip probacija. Tokia praktika būdinga Vokietijai, Austrijai, Danijai, Ispanijai, Anglijai, Airijai ir kt.

Taip pat atskirų užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai numato galimybę atidėti ne visą paskirtą laisvės atėmimo bausmę, o jos dalį. Pavyzdžiui, Danijos baudžiamasis kodeksas numato, kad laisvės atėmimo bausmė gali būti atidėta visa ar iš dalies. Danijoje laisvės atėmimo bausmė yra atidedama iš dalies tais atvejais, kai padarytas sunkus nusikaltimas, taip pat nuteistas asmuo yra padaręs nusikalstamų veikų praeityje³⁸. Danijoje dalinis laisvės atėmimo bausmės vykdymas yra sąlyginai panašus į probacijos, kaip savarankiškos bausmės, skyrimą kartu su simboline laisvės atėmimo bausme.

Gali būti atidedamas ne bausmės vykdymas, o pats bausmės skyrimas (pvz., Danijoje, Belgijoje). Tokiu atveju asmuo yra pripažįstamas kaltu nusikalstamos veikos padarymu, tačiau bausmė yra nepaskiriama. Nuteistam asmeniui nustatomi tam tikri įpareigojimai, ir jeigu jis juos pažeidžia, tai teismas panaikina probacijos taikymą ir tik tada sprendžia klausimą dėl bausmės skyrimo. Paprastai valstybėse, kuriose gali būti taikomas bausmės skyrimo atidėjimas, dažniausiai taip pat yra taikomas ir bausmės vykdymo atidėjimas – jų praktikoje šie baudžiamosios teisės institutai skiriasi procedūrine

33 Golovanova, N. A., *supra* note 26.

34 Kimber, C. J. M. *Criminal Justice Systems in Europe: Ireland*. Helsinki, 1995, p. 37.

35 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. (65) 1 „Dėl bausmės vykdymo atidėjimo, probacijos ir kitų laisvės atėmimo bausmės alternatyvų“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-24]. <http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Steering_Committees/CDPC/Documents/>.

36 Paminėtina, kad, pavyzdžiui, Prancūzijoje paprastas bausmės vykdymo atidėjimas taikomas ir juridiniams asmenims, kuriems teismas paskyrė baudą.

37 Krylova, N. E. *Osnovnye cherty novogo Ugolovnogo kodeksa Francii* [The main features of the new Penal Code of France]. Moskva: Spark, 1996, p. 74–80.

38 *The Danish Criminal Code & the Danish Corrections Act*. Copenhagen: DJOFPublishing, 2003.

bausmės skyrimo tvarka ir pasekmėmis. Pavyzdžiui, Belgijoje, jeigu asmuo, kuriam buvo atidėtas bausmės skyrimas, sėkmingai įvykdo probacijos reikalavimus, jis yra laikomas neturintčiu teistumo³⁹. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) X skyriaus „Bausmės vykdymo atidėjimas ir atleidimas nuo bausmės“ 75 straipsnis taip pat reglamentuoja bausmės vykdymo atidėjimo instituto taikymo pilnamečiams nuteistiesiems tvarką ir sąlygas, o šio kodekso XI skyriaus „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ 92 straipsnis nustato bausmės vykdymo atidėjimo instituto nepilnamečiams taikymo tvarką bei sąlygas⁴⁰.

Nuteistasis asmuo taip pat gali būti atleidžiamas ne nuo visos laisvės atėmimo bausmės, o tik nuo dalies jos vykdymo. Tai daugelyje valstybių (pavyzdžiui, Kanadoje, JAV) vadinama paroliu⁴¹ (angl. *parole*) arba sąlyginiu paleidimu (pavyzdžiui, Anglijoje) (angl. *conditional release*). Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto esmė yra tai, kad dalį laisvės atėmimo bausmės pataisos įstaigoje atlikęs asmuo sąlyginai paleidžiamas į laisvę, skiriant jam tam tikrus įpareigojimus ir (ar) pareigas. Paminėtina, kad prof. S. V. Pozniševas sąlyginį paleidimą apibūdino kaip „vieną tų svarbių postūmių, kuris skatina kalinį palengva eiti tais laipsniais, iš kurių susideda bausmė“⁴². Pažymėtina, kad vienokios ar kitokios lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų galimybės yra įtvirtintos daugumoje bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijų valstybėse, o lygtinai paleisto asmens priežiūra paprastai įvardijama kaip probacija. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso (toliau – BVK) XI skyriaus septintasis skirsnis taip pat numato lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų instituto taikymo galimybę⁴³. Be to, BK ir BVK numato lygtinio atleidimo nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą institutą, kuris iš esmės taip pat priskirtinas sąlyginiam paleidimui.

4. Probacija kaip alternatyvų laisvės atėmimui įgyvendinimas ar kaip atitinkamų bausmių vykdymo institucijų veikla

Šiuo metu užsienio valstybėse taikoma daug ir įvairių alternatyvų laisvės atėmimo bausmei, kai nuteistas asmuo nėra izoliuojamas nuo bendruomenės: lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų (parolis) (pvz., JAV, Kanadoje), viešieji darbai (pvz., Kanadoje, Švedijoje, Prancūzijoje), laisvės apribojimas (pvz., Lenkijoje, Rusijoje), viešųjų teisių atėmimas bei teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas (pvz., Italijoje, Slovakijoje, Prancūzijoje), mediacija⁴⁴ (pvz., Suomijoje, Norvegijoje), elek-

39 *Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje. I dalis. Situacijos analizė*. Vilnius: Teisės institutas, 2001, p. 7.

40 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-274.

41 Parolis – tai teisės institutas, kurį realizuojant nuteistas už nusikalstamą veiką asmuo yra lygtinai paleidžiamas iš laisvės atėmimo bausmės atlikimo vietos prieš sueinant bausmės atlikimo terminui.

42 Pozniševas, S. V. *Nusikaltėlių baudimas ir taisymas (Penitenciarinio mokslo pagrindai)*. Kaunas: Dirva, 1939, p. 99.

43 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

44 Aukos ir kaltininko susitarimas (sutaikymas) arba mediacija, susijusi su atkuriamojo teisingumo modelio („restorative“), kurio pagrindinis tikslas yra nusikalstama veika padarytos skriaudos atlyginimas arba kompensavimas, samprata.

troninis monitoringas⁴⁵ (pvz., Anglijoje, Airijoje, JAV), nemokami darbai (pvz., Vokietijoje, JAV, Prancūzijoje), turtinės žalos atlyginimas ar pašalinimas (pvz., Olandijoje, Vokietijoje) ir kt.⁴⁶, kurios yra pakankamai įvairios ir glaudžiai susijusios su kiekvienos valstybės socialine bei kultūrine aplinka. Pažymėtina, kad kai kurių alternatyvių laisvės atėmimo bausmių ir baudžiamojo teisinio turinio prievartos priemonių esmė yra labai panaši, daugelis nuteistiesiems taikomų apribojimų susipina tarpusavyje. Todėl mokslinėje literatūroje šios laisvės atėmimo alternatyvos dažniausiai apibendrintai įvardijamos probacijos terminu. Kaip ryškiausias tokios praktikos pavyzdys išskirtina tokia akademinė literatūra kaip įvairūs Europos probacijos organizacijos (angl. *The European Organization for Probation (CEP)* oficialūs leidiniai⁴⁷. Tai iš dalies gali būti paaiškinta probacijos termino atsiradimo ištakomis, kadangi probacijos terminas atsirado būtent kaip alternatyva laisvės atėmimui. Kaip teigia Maeve W. McMahanas, XX a. septintajame dešimtmetyje kai kuriose pasaulio valstybėse kilo didelė laisvės atėmimo bausmės efektyvumo kritikos banga, kurią sukėlė didėjanti kalinių populiacijos problema. Ši kritika išsiskyrė ir tuo, kad laisvės atėmimo bausmės problemų sprendimo būdu buvo siūlomas alternatyvių priemonių taikymas: „gausūs socialiniai moksliniai tyrimai nustatydavo laisvės atėmimo bausmės trūkumus, o jų išvadose, sprendžiant laisvės atėmimo bausmės problemas, būdavo siūloma taikyti alternatyvias sankcijas, kuriomis pažeidėjas būtų ne izoliuojamas, bet kaip tik paliekamas visuomenėje“⁴⁸. Dėl visų šių aplinkybių probacijos terminas daugelyje užsienio valstybių vartojamas kaip alternatyvų laisvės atėmimui realizacija (įgyvendinimas), pažymint, kad probacija nerealizuojama vykdant nuteistųjų turtinių teisių apribojimo bausmes ir priemones (pavyzdžiui, baudą, turto konfiskavimą).

Probacijos terminas vartojamas ir kaip laisvės atėmimui alternatyvias bausmes ar baudžiamojo turinio poveikio priemones vykdančių institucijų pavadinimai, kurios paprastai įvardijamos kaip probacijos tarnybos. Pavyzdžiui, visoms Europos probacijos tarnyboms būdingi šie pagrindiniai uždaviniai: 1) teikti kokybišką informaciją ir vertinimą teisinėms ir kitoms valstybės institucijoms, padedant joms priimti tinkamą sprendimą; 2) vystyti, organizuoti ir kontroliuoti bausmes, nesusijusias su laisvės atėmimu, ir užtikrinti jų efektyvų įvykdymą; 3) teikti teisės pažeidėjui praktinę, socialinę, psichologinę pagalbą ir priežiūrą, pagrįstą socialinio darbo metodais visose kriminalinės justicijos stadijose; 4) skatinti, užtikrinti ir remti projektų, nukreipiančių teisės pažeidėjus nuo baudžiamojo persekiojimo, plėtrą; 5) sulaikyti teisės pažeidėjus nuo naujų nusikaltimų, skatinant jų socialinę sąmonę ir vidinę discipliną, plečiant jų teigiamą socialinę patirtį ir įgytos patirties realizavimą sociumo kontekste; 6) užtikrinti visuomenės saugumą, skatinant teisės pažeidėją įgyvendinti savo tikslus teisėtais būdais ir priemonėmis,

45 Elektroninis monitoringas – tai elektroninė nuteistųjų priežiūra, kuria apribojama nuteistųjų judėjimo laisvė, nustatant konkrečius judėjimo apribojimus.

46 *Alternatyvų įtremimui zaključeniju. Materialy Mezhdunarodnoj konferencii* [Alternatives to imprisonment. Materials of the International conference]. Moskva: Penal Reform International, 2002.

47 Plačiau žr.: *The European Organization for Probation* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-21]. <<http://www.cep-probation.org/>>.

48 McMahan, M. W. *The persistent prison: rethinking decarceration and penal reform*. Toronto. 1992, p. 4.

įgyvendinti teisės pažeidėjų kontrolę bei priežiūrą, siekiant sumažinti teisės pažeidimų recidyvą ir ugdyti naudingus įgūdžius, reikalingus socialiam gyvenimui ir integracijai į visuomenę; 7) remti įkalintuosius ir teikti reikiamą pagalbą nuteistiesiems, ruošiant juos paleisti į laisvę; 8) užtikrinti teisės pažeidėjui numatytų reikalavimų vykdymo priežiūrą ir kontrolę; 9) įtraukti valstybines, nevalstybines ir privačias organizacijas bei visuomenę į probacijos projektus; 10) teikti pagalbą teisės pažeidėjų šeimos nariams, siekiant gerinti pažeidėjų santykius su jais ir eliminuoti galimus sunkumus pažeidėjo socialinės integracijos procese⁴⁹. Taigi nepaisant Europos valstybių probacijos tarnybų plačios kompetencijos dažniausiai šios tarnybos yra įvardijamos būtent kaip probacijos tarnybos, o jų atliekamos funkcijos pateisina probacijos termino vartojimą kaip alternatyvų laisvės atėmimui realizaciją.

5. Probacijos sampratų įvairovė

Nors, kaip buvo minėta, probacija pasaulyje žinoma jau maždaug nuo XVIII a., ilgą laiką jos teoriniam nagrinėjimui nebuvo skiriama deramo dėmesio. Pirmasis probacijos sąvoką pabandė apibendrinti amerikietis Ch. Chut. Jis teigė, kad probacija – tai priemonė, teismo nustatyta laikotarpį taikoma asmeniui, pasireiškianti jo išbandymu ir priežiūra⁵⁰. Nepilnamečiams ir suaugusiesiems taikomą probaciją apibrėžti bandė ir kitas amerikiečių mokslininkas F. Johnsonas, teigdamas, kad probacija – tai nuosprendžio vykdymo sustabdymas byloje suteikiant nusikaltėliui galimybę keisti savo elgesį neizoliuotam nuo visuomenės, prižiūrimam ir geranoriškai vadovaujamam probacijos pareigūno ir paskyrus jam subjektyvius apribojimus⁵¹. Kiti autoriai teigė, kad probacija – tai teismo ir pripažinto kaltu asmens susitarimas, kad asmuo nebus pasiūstas į laisvės atėmimo vietą, jeigu gyvens pagal taisykles, kurias nustatė teismas bandomajam laikotarpiui, veikiamas ir prižiūrimas probacijos pareigūno⁵². Bandydami išskirti savitus probacijos bruožus, dar kiti autoriai teigė, kad probaciją sudaro šie pagrindiniai elementai: 1) nuosprendžio sustabdymas nustatant sąlygas ir laikotarpį, kartu paliekant asmenį visuomenėje jo neįkalinus; 2) sustabdymo taikymas tik teisėjui atidžiai išnagrinėjus nusikaltėlio asmenybės duomenis; 3) veiksminga ir rūpestinga parengto probacijos pareigūno priežiūra⁵³. Pažymėtina, kad nė viena iš pateiktų sąvokų neatitinka probacijos esmės, kadangi jos neapima visų alternatyvų laisvės atėmimui. Bandydas apibrėžti probacijos sąvoką, kuri apimtų visas alternatyvas laisvės atėmimui, buvo įgyvendintas tik 1981 m., kai buvo sudarytas rinkinys „Probacija Europoje“. Šiame leidinyje buvo skiria-

49 van Kalmthout, A. M.; Derks, J. T. M. *Probation and Probation Services: A European Perspective. Published by Wolf Legal Publishers (WLP) in close cooperation with the Global Law Associations.* Netherlands, 2000, p. 8.

50 Probation in Children's Courts. *U. S. Children's Bureau Publications.* 1921, 80: 7.

51 Johnso, F. R. *Probation for Juveniles and Adults.* New York and London: The Mentury Company, 1928, p. 3.

52 Young, P. *Social Treatment in Probation and Delinquency.* McGraw-Hill Book Company, Inc, NY and London, 1937, p. 13.

53 Glueck, Sh. (ed.). *Probation and Criminal Justice.* New York: The Macmillan Company, 1933, p. 3.

ma probacija formaliąja (kaip alternatyvų laisvės atėmimui sistema) prasme ir plačiąja (kaip visų priemonių, kurias įgyvendina probacijos tarnybų pareigūnai atsižvelgdami į klientų, už kurios probacijos tarnybos yra atsakingos, poreikius, kompleksas) prasme⁵⁴, kai nuteistasis ne tik prižiūrimas, bet, siekiant sėkmingos nuteistojo resocializacijos, jam teikiama socialinė parama spendžiant asmenines ir socialines problemas, taip pat taikoma nuteistojo socialinė rehabilitacija, be to, nuteistajam taikomos ir socialinės bei pedagoginės priemonės, pavyzdžiui, įpareigojama dalyvauti socialinės rehabilitacijos programose, išklaudyti tam tikrą psichologinių paskaitų kursą, gydytis nuo alkoholizmo ar narkomanijos, pabaigti mokslus ir pan. Kiti autoriai (J. F. Klaus) probaciją apibrėžia kaip elgesio su nuteistais asmenimis būdą, kai laisvės atėmimo bausmė sąlyginai atidedama, nuteistajam skiriant priežiūrą⁵⁵. Šis autorius nurodo, kad probacija – tai baudžiamosios atsakomybės priemonė, bet ne bausmė, nes vietoj bausmės asmeniui skiriama priežiūra. Šis požiūris vertintinas kritiškai, nes plačiąja prasme bausmė suprantama kaip bet koks žmogaus teisių suvaržymas, taigi, tai gali būti ir jam skiriama priežiūra. Dar siauresnė probacijos sąvoka pateikiama lyginamojoje probacijos studijoje, 1995 m. išleistoje Niujorke. Čia skiriami tokie probacijos požymiai: 1) sąlyginis savarankiškumas baudžiamosios teisės sistemoje; 2) probaciją, kaip baudžiamosios atsakomybės priemonę, skiria teismas; 3) asmuo, kuriam paskirta probacija, yra prižiūrimas; 4) nuteistasis bausmę atlieka visuomenėje, t. y. jis nėra izoliuojamas⁵⁶. Kanados teisininkai mokslininkai P. Oliveris ir M. D. Whittinghamaas, apibendrindami laisvės atėmimo bausmės ir jai alternatyvių bausmių taikymą, pažymėjo, kad „probacija sudaro alternatyvių laisvės atėmimo bausmei priemonių branduolį“⁵⁷.

Kai kurių valstybių įstatymai, pavyzdžiui, Latvijos 2003 m. valstybinės probacijos tarnybos įstatymas, nustato, kad probacija – probacijos kliento priežiūra ir jo socialinio elgesio korekcija, siekiant užkardyti pakartotinio teisės pažeidimo padarymą. Probacijos klientas – asmuo, atliekantis bausmę laisvės atėmimo vietoje arba paleistas iš laisvės atėmimo vietos ir sudaręs susitarimą su Valstybine probacijos tarnyba dėl postpenitencinės pagalbos, taip pat asmuo, lygtinai atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, lygtinai nuteistas arba lygtinai atleistas nuo pagrindinės bausmės, jeigu jam teismo paskiriami apribojimai. Be to, Latvijos valstybinė probacijos tarnyba vykdo priverstinių darbų ir viešųjų darbų bausmes⁵⁸. 2008 m. priimtas Moldavijos Probacijos įstatymas nustato, kad probacija – asmenų, pažeidusių įstatymą, psichosocialinis įvertinimas ir kontrolė, jų resocializacija, taip pat asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų, adaptacija, siekiant užkardyti naujų nusikaltimų padarymą. Probacijos subjektai yra įtariamieji, kaltinamieji, teisiamieji, atleisti nuo bausmės, atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės, nuteistieji,

54 Cartledge, C. G.; Tak, P. J. P.; Tomic-Malic, M., *supra* note 22, p. 12.

55 Klaus, J. F. *Handbook on probation services*. Guidelines for probation practitioners and managers. Rome/London, 1998, p. 24.

56 Hamai, K.; Ville, R.; Harris, R.; Hough, M.; Zvekcic, U., *supra* note 23, p. 18.

57 Oliver, P.; Whittingham, M. D. Elitism, Localism and the emergence of Adult Probation services in Ontario, 1893–1972. *Canadian Historical Review*. 1987, 68(2): 225.

58 Zakon o Gosudarstvennoj sluzhbe probacii Latvii [The law on Public service probation Latvia] [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-06]. <<http://www.probacija.lv/page.php?id=108>>.

kuriems paskirti neatlygintini viešieji darbai visuomenės labui, taip pat nuteistieji, kuriems paskirtas teisės dirbti tam tikrą darbą arba užsiimti tam tikra veikla atėmimas⁵⁹.

Paminėtina, kad probacija lotynų (*probatio*) ir anglų (*probation*) kalbomis reiškia „išbandymą“, „mėginimą“, „patikrinimą“, „ištyrimą“, „priežiūrą“, „įrodymą“, „pritarimą“ ir „pagyrimą“⁶⁰. Akivaizdu, kad pati probacijos samprata geriausiai iliustruoja probacijos esmę. Taigi šiame straipsnyje atlikta analizė leidžia teigti, kad probacija derėtų laikyti alternatyvių laisvės atėmimui bausmių ir baudžiamojo teisinio turinio prievartos priemonių realizaciją (įgyvendinimą). Tai lemia pačios probacijos kilmė. Pažymėtina, kad Europos Tarybos Ministrų Komitetas 2010 m. sausio 20 d. priėmė rekomendaciją CM/Rec (2010) 1 „Dėl Europos probacijos taisyklių“, kurioje nustatyta, kad „probacija – bausmių ir priemonių, nustatytų įstatymuose ir taikomų teisės pažeidėjui, realizacija visuomenėje. Ji apima veiklas ir intervencijas, kurias sudaro priežiūra, vadovavimas ir pagalba, kuriomis siekiama socialinės teisės pažeidėjo integracijos, taip pat visuomenės saugumo.“⁶¹

Išvados

1. Šiuo metu Lietuvoje probacijos terminas vartojamas kaip tarptautinis terminas, tačiau pažymėtina, kad tarptautinėje praktikoje probacijos terminas susiformavo būtent kaip atskirų užsienio valstybių socialinių teisinių sistemų raidos padarinys, todėl tarptautinėje praktikoje probacijos terminas vartojamas kaip savarankiška kriminalinė bausmė, kaip alternatyvos laisvės atėmimui, kaip atitinkamų bausmių vykdymo institucijų veikla, kaip atskirų baudžiamosios ar penitencinės (bausmių vykdymo) teisės institutų realizacija ar net kaip įvairių socialinių pedagoginių priemonių taikymas baudžiamojoje justicijoje. Tai galima paaiškinti tuo, kad probacijos terminas glaudžiai susijęs su atskiros valstybės socialine teisine padėtimi bei valstybėje vyraujančiomis kultūrinėmis tradicijomis, todėl probacijos terminas paprastai apibrėžiamas atsižvelgiant į socialinį kontekstą, kuriame jis taikomas. Tokia probacijos termino sampratų įvairovė ir skirtingas probacijos turinio traktavimas lemia gana skirtingą probacijos definicijos traktavimą.

2. Atsižvelgiant į tai, kad šiuo metu Lietuvoje kuriama nauja ir tikėtina pažangi su laisvės atėmimu nesusijusių bausmių ir kitų baudžiamojo poveikio priemonių vykdymo – probacijos – sistema, siūlytina tokia probacijos sąvoka: probacija – tai alternatyvių laisvės atėmimui bausmių (nesusijusių su nuteistųjų turtinių teisių apribojimu) ir baudžiamojo teisinio turinio prievartos priemonių, teismo sprendimu taikomų nusikalstamą veiką padariusiems fiziniams asmenims, realizacija, pasireiškianti teisės pažeidėjų priežiūra, socialine rehabilitacija ir socialinės paramos jiems teikimu, kuria siekiama efekty-

59 Zakon o probacii Moldavii [The law about probation in Moldova] [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-06]. <<http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14991>>.

60 Kuzavinis, K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 848; *Anglų kalbos mokomasis žodynas*. Vilnius: Alma Littera, 1999, p. 499.

61 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec (2010) 1 „Dėl Europos probacijos taisyklių“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-24]. <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1575813&Site=CM>>.

vios šių asmenų resocializacijos. Tokia sąvoka nebūtų suderinta su koncepcija, tačiau pagal dabartinę socialinę, organizacinę, teisinę ir praktinę situaciją atrodytų logiška. Pabrėžtina, kad siūloma sąvoka atitiktų nacionalinį kontekstą, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas bei nepalikėtų už kuriamos probacijos sistemos ribų kitų pažangių alternatyvų laisvės atėmimui (pavyzdžiui, laisvės apribojimo, viešųjų darbų, baudžiamojo ar auklėjamojo poveikio priemonių ir kt.).

3. Siekiant kompleksiskai ir sistemiskai sureguliuoti su probacija, kaip procesu, susijusius socialinius teisinius santykius, siūlytina tobulinti Probacijos įstatymo projektą, jame nustatant ne tik probacijos tikslus ir uždavinius, subjektų teises ir pareigas, bet ir alternatyvių laisvės atėmimui bausmių ir baudžiamojo teisinio turinio prievartos priemonių, vykdymo ir atlikimo tvarką bei sąlygas.

Literatūra

- Alternatyvų įtremimui užklaužimui. Materialy Mezhdunarodnoj konferencii* [Alternatives to imprisonment. Materials of the International conference]. Moskva: Penal Reform International, 2002.
- Anglų kalbos mokomasis žodynas*. Vilnius: Alma Littera, 1999.
- Batalin, D. E. *Nekotoryje aspekty ispolnenija nakazanij ne svjazannykh s izoljaciej osuzhdennykh ot obshhestva v Soedinennykh Shtatakh Ameriki* [Some aspects of the execution of punishments not related with isolation from society, convicted in the United States of America]. Moskva, 2003.
- Blagg, H.; Smith, D. *Prisons and Sentencing Trends. Crime, Penal Policy and Social Work*. London, 1989.
- Cartledge, C. G.; Tak, P. J. P.; Tomic-Malic, M. *Probation in Europe*. Netherlands, 1981.
- Chute, Ch. L. *Crime, Courts, and Probation*. New York: The MacMillan Company, 1956.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija CM/Rec (2010) 1 „Dėl Europos probacijos taisyklių“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-24]. <<https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=1575813&Site=CM>>.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. (65) 1 „Dėl bausmės vykdymo atidėjimo, probacijos ir kitų laisvės atėmimo bausmės alternatyvų“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-24]. <http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Legal_co-operation/Steering_Committees/CDPC/Documents/>.
- Ferri, Eh. *Ugolovnaja sociologija* [The criminal sociology]. Tom 1. SPB, 1910.
- Gercenzon, A. A. *Ugolovno pravovaja teorija Zhana Polja Marata* [Criminal Law Theory of Jean Paul Marat]. Moskva, 1956.
- Gernet, M. N. *Prestuplenie i borba s nim v sviazi s evoliuciej obshchestva* [Crime and the fight against it in connection with the evolution of society]. Moskva, 1974.
- Gillin, J. L. *Criminology and Penology*. New York and London: The Mentury Co., 1926.
- Glueck, Sh. (ed.). *Probation and Criminal Justice*. New York: The Macmillan Company, 1933.
- Goff, C. *Criminal Justice in Canada*. University of Winnipeg, 2001.
- Golovanova, N. A. *Ugolovnoe pravo Anglii* [Criminal Law of England]. Moskva, 2003.
- Grinell, Cf. W. Probation as on Orthodox Common-Law Practice Prior to the Statutory System in Massachusetts. *Mass. Law Quarterly*. 1917, 2.
- Hamai, K.; Ville, R.; Harris, R.; Hough, M.; Zvekic, U. *Probation round the world. A comparative study*. London & New York, 1995.

- Handbook of Probation*. Le Mesurier, L. (ed.). London: National Assotion of Probation Officers, 1935.
- Young, P. *Social Treatment in Probation and Delinquency*. McGraw-Hill Book Company, Inc, NY and London, 1937.
- Johnso, F. R. *Probation for Juveniles and Adults*. New York and London: The Mentury Company, 1928.
- Kimber, C. J. M. *Criminal Justice Systems in Europe: Ireland*. Helsinki, 1995.
- Klaus, J. F. *Handbook on probation servines*. Guidelines for probation practitioners and managers. Rome/London, 1998.
- Krylova, N. E. *Osnovnye cherty novogo Ugolovnogo kodeksa Francii* [The main features of the new Penal Code of France]. Moskva: Spark, 1996.
- Kuzavinis, K. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-274.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.
- Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo projektas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-06]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=368945&p_query=&p_tr2=>>.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 113-5029.
- Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. kovo 20 d. nutarimas Nr. IX-1383 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 32-1318.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 17 d. nutarimas Nr. 1020 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006–2008 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 112-4273.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. vasario 21 d. nutarimas Nr. 220 „Dėl Pro-
bacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos ir Probacijos sistemos Lietuvoje koncepcijos įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 27-989.
- McMahon, M. W. *The persistent prison: rethinking decarceration and penal reform*. Toronto, 1992.
- Oliver, P.; Whittingham, M. D. Elitism, Localism and the emergence of Adult Probation services in Ontario, 1893–1972. *Canadian Historical Review*. 1987, 68(2).
- Pakutin, V. D. *Institut uslovnogo osuzhdenija v zarubezhnykh stranakh* [Institute of the conditional condemnation in foreign countries]. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1999.
- Piontkovskij, A. A. *Uslovnoe osuzhdenie ili sistema ispytanj* [The conditional condemnation or system of tests]. Kazan, 1894.
- Pozniševas, S. V. *Nusikaltėlių baudimas ir taisyimas (Penitenciarinio mokslo pagrindai)*. Kaunas: Dirva, 1939.
- Poznyshchev, S. V. *Osnovnye nachala nauki ugolovnogo pravo. Obshhaja chast* [The basic principles of science of criminal law. General part]. Moskva, 1912.
- Probacijos modelio sukūrimas Lietuvoje. I dalis. Situacijos analizė*. Vilnius: Teisės institutas, 2001.
- Probation in Children’s Courts. *U. S. Children’s Bureau Publications*. 1921, 80.
- Swedish Penal Code*. Stocholm: National Council For Crime prevention, 1990.
- The Danish Criminal Code & the Danish Corrections Act*. Copenhagen: DJOF Publishing, 2003.
- The European Organization for Probation* [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-21]. <<http://www.cep-probation.org/>>.
- The Swedish Prison and Probation Administration. Corrections in Sweden*. Stockholm, 2001.
- Timasheff, N. S. *One Hundred Years of Probation*. New York, Fordham University Press, Social Science Series. No. 1, 1941.
- Ugolovnoe nakazanie i naznachenie nakazaniya (Analiticheskaja zapiska Amerikanskoj asociacii juristov)*. [The criminal punishment

and punishment appointment (Analytical report of the American Bar Association)]. Moskva, 1997.

Ushebnik ugolovnogo prava: obshhaja chast [The criminal law textbook: the general part]. Moskva, 1986.

van Kalmthout, A. M.; Derks, J. T. M. *Probation and Probation Services: A European Perspective. Published by Wolf Legal Publishers (WLP) in close cooperation with the Global Law Associations*. Netherlands, 2000.

Zakon o Gosudarstvennoj sluzhbe probacii Latvii [The law on Public service probation Latvia] [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-06]. <<http://www.probacija.lv/page.php?id=108>>.

Zakon o probacii Moldavii [The law about probation in Moldova] [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-06]. <<http://legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14991>>.

PROBATION. *QUID ID EST?*

Tomas Mackevičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article discusses different periods of political—economic situations and philosophic—legal ideas in different advanced foreign countries, which determined the penal systems’ humanization and enabled creation and development of probation in these countries, in order to deduce and evaluate the term of probation, its content and concept that would meet the national (Lithuanian) context. It is noted that the pending probation term was formed in international practice as a result of the social and legal systems’ evolution in different foreign countries. The article deals with the probation term as an independent criminal punishment, as a separate criminal or penitentiary (punishment enforcement) legal institutions implementation, as an alternative to imprisonment realization, as work of certain punishment enforcement institutions, even as the various socio-educational measures application in criminal justice. Attention is drawn to the fact that modern science and advanced foreign practices have led to a sufficient variety in definitions of probation. This can be explained by the fact that the probation term is closely associated with social—legal situation and cultural traditions prevailing in the individual countries, so the probation is usually defined according to the social context in which it is applied. It is noted that the diversity of probation term’s concepts and of differences in probation content’s treatment determines the differences in the probation terms’ definition treatment.*

Given the fact that currently Lithuania is expected to create new and probably progressive non-custodial sentencing and the other punitive measures implementing system, it offers such a definition of the probation: probation—the implementation in the community of sanctions and measures (not related to the property rights restrictions of offenders) and the legal content of criminal coercive measures defined by realisation of law and imposed on an offender, and it includes a range of activities and interventions, which involve supervision,

guidance and assistance aiming at the social inclusion of an offender. It is noted that the proposed definition would agree with the national context, the Council of Europe Committee of Ministers' recommendations and did not leave beyond the probation system boundaries the other progressive alternatives to imprisonment (such as restriction of freedom, public works, educational or criminal sanctions, etc.). In order to adjust comprehensively and systematically social—legal relationships within probation as a process, in the development of the Probation Law it is proposed to define goals and objectives of probation, subjects rights and responsibilities as well as other relevant matters (those who committed criminal acts, care, social assistance, social rehabilitation of offenders, individual rights, responsibilities, etc.), and most importantly—alternative sanctions and the legal content of criminal coercive measures, enforcement, and procedures and conditions.

Keywords: *probation, penalty, alternatives for the imprisonment punishment, international documents, resocialization.*

Tomas Mackevičius, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Mediacijos katedros lektorius, socialinių mokslų daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: penitencinė teisė, bausmių sistema, alternatyvos laisvės atėmimui, tarptautiniai dokumentai, nustatantys elgesį su nuteistaisiais.

Tomas Mackevičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Mediation, Lecturer, Doctor in social sciences. Research interests: penitentiary law, alternatives to imprisonment, penal system, international instrument for determining the treatment of convicts.